

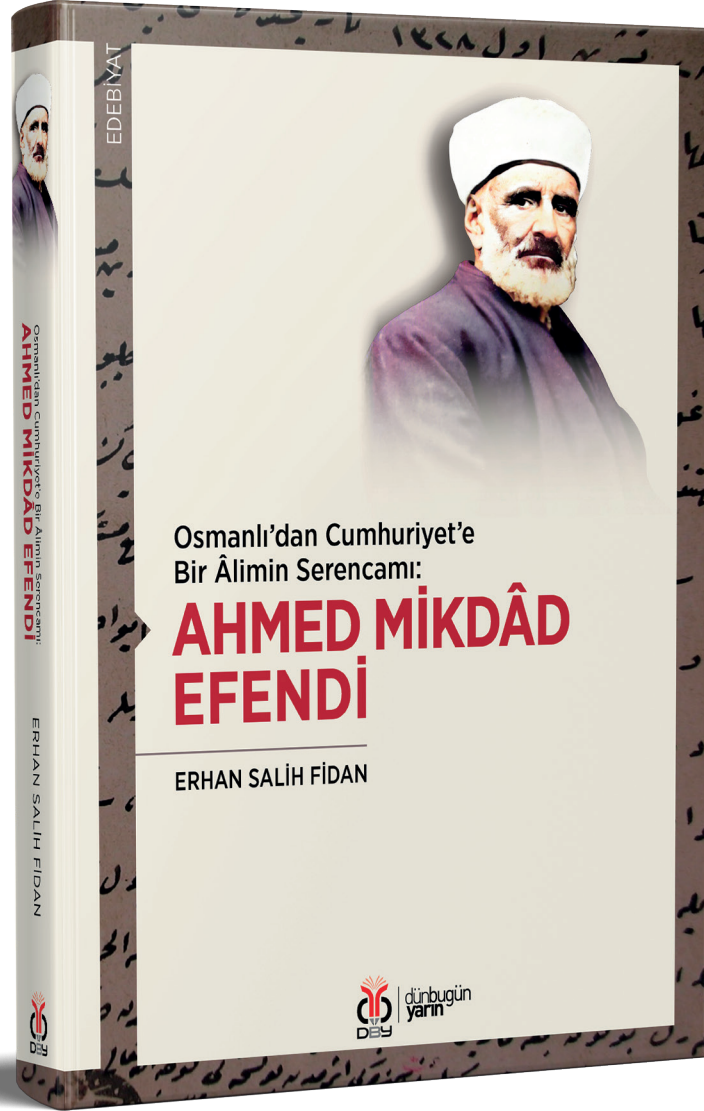
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Bir Âlimin Serencamı:

AHMED MİKDÂD EFENDİ

ERHAN SALİH FİDAN

dünbugün
yarın

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2021, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 175

Edebiyat: 78

ISBN 978-625-7471-11-4

Sertifika No: 18188

Birinci Baskı: İstanbul, 2021

Hazırlayan: Erhan Salih Fidan

Yayın Yönetmeni: İrfan Güngörür

Dizi Editörü: Furkan Öztürk

Kitap Editörü: Ahmet Karataş

Baskı Hazırlık: DBY Ajans

Baskı/Cilt:

Egokitap

(Sertifika No: 51549)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Fidan, Erhan Salih

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Âlimin Serencamı: Ahmed Mikdâd Efendi
/ Erhan Salih Fidan

İstanbul : DBY Yayınları, 2021.

477 s. ; 15,0 x 21,0 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 175) ___ Dizin var.

ISBN 978-625-7471-11-4

1- Edebiyat 2- Biyografi

Bu kitap, 2021 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı'nda Doç. Dr. Ahmet KARATAŞ'ın danışmanlığında savunulan "Ahmed Mikdâd Efendi: Hayatı ve Külliyyatı" başlıklı doktora tezinin gözden geçirilerek düzenlenmelerle kitaplaştırılmış hâlidir.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

Tel.: +90 212 526 98 06

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

İçindekiler

Kısaltmalar	6
Ön Söz	11
Giriş	17
Hilâfet'ten Diyânet'e Osmanlı Ulema Sınıfına Kısa Bir Bakış.....	22
Ahmed Mikdâd Efendi'nin Hayatı	41
1. Doğumu ve Ailesi.....	41
2. Tahsil Devresi.....	45
3. Sebepleri ve Neticeleriyle Sürgün.....	53
4. Sultan II. Abdülhamid Devri ve Sonrasında Bir Muhalif Olarak Mikdâd Efendi.....	58
5. Memuriyet Hayatının İlk Devresi (1912'ye Kadar- Müderrislik ve Muallimlik).....	66
6. Harplerde ve Cephelerde Mikdâd Efendi (Balkan Harbi, Kafkas Cephesi, Millî Mücadele).....	71
7. Memuriyet Hayatının İkinci Devresi (Vaizlik-Muallimlik ve Türkçe Öğretmenliği).....	85
8. Cumhuriyet Devrimleri ve Mikdâd Efendi.....	97

9. Vaizlikten Tasfiyesi ve Ömrünün Sonuna Kadar Süren Mücadelesi.....	102
10. Emeklilik Devresi, Erzincan'a Dönüşü ve Vefatı	126
11. Eşleri, Çocukları ve Aile Hayatı.....	129
12. Çağdaşı olan Âlimlerle Münasebetleri.....	138
13. Ahmed Mikdâd Efendi'nin Hayat Kronolojisi	142
Sanatı, Şahsiyeti ve Eserleri	145
1. Şahsi Hususiyetleri ve Fikrî Yapısı.....	145
2. Şairliği ve Şiirlerinin Hususiyetleri	150
2.1. Şairliği ve Şiire Dair Görüşleri.....	150
2.2. Şiirlerinde Dil ve Üslup.....	152
2.3. Nazım Şekilleri.....	155
2.4. Vezin.....	157
2.5. Şiirlerinde Muhteva.....	158
3. Eserleri.....	166
3.1. Manzum Eserleri.....	167
3.2. Mensur Eserleri.....	179
3.3. Elde Edilemeyen Eserleri.....	185
3.4. Mecmua-Gazete Yazıları	187
3.5. Diğer Eserleri	192
Ahmed Mikdâd Efendi'nin Külliyâtı	
1. Şiirleri ve Manzum Eserleri	199
1.1. Şiirleri.....	199
1.1.1. Bedî'a.....	199
1.1.2. Nevâ-yı Vahdet.....	201
1.1.3. Şiirler	207
1.1.4. Enîn.....	210

1.1.5. VASF-ı Cenâb-ı Peygamber Salla'llahu 'aleyhi ve-sellem.....	213
1.1.6. Şerefü'l Mücâhidîn'den.....	215
1.1.7. Duygu Demetleri'nden	216
1.1.8. Başvekil İsmet Paşa'ya Şiir.....	217
1.1.9. Kızım Suad	218
1.1.10. Bay Baba Sâlim'e.....	220
1.1.11. İstanbul Topkapı Mezarlığı'nda Anama.....	221
1.1.12. Babama.....	223
1.1.13. Sılaya Dönüş.....	224
1.2. Manzum Eserleri.....	225
1.2.1. Feryâd-ı Dehşet-engîz Der-hakk-ı Trablusgarb... 225	
1.2.2. Tevhîd-i Kâ'inât.....	240
1.2.3. Ozanlar	284
2. Mensur Eserleri ve Muhtelif Mecmualarda	
Neşrolunmuş Makaleleri.....	327
2.1. Mensur Eserleri.....	327
2.1.1. Cevâhirü'l-Efkâr fî-Keşfi'l-Esrâr	327
2.1.2. Şerefü'l-Mücâhidîn	337
2.2. Mecmualarda Neşrolunan Yazıları.....	386
2.2.1. Katarât-ı Hakikat	386
2.2.2. Lem'a-i Diyânet.....	389
2.2.3. İttihâd-ı 'İlmiyye-i İslâmiyye.....	391
2.2.4. İttihâd-ı 'İlmiyye-i İslâmiyye "İkinci Nüshadan Mâba'd"	393
2.2.5. Pend-i Müşfik	394
2.2.6. Kudsî Bir 'Âlem.....	398
2.2.7. 'İbretle Nazar.....	399
2.2.8. Bedî'a.....	402
2.2.9. Âh Mine'l-Mevt	405
2.2.10. Hayat.....	408
2.2.11. Fıtrat.....	412

2.2.12. On Aylık Seyâhat-i ‘Askeriyemden Bir Levha Yâhud Macar Kal’asında Bir Gün Müsâferet... 415	415
2.2.13. Nazar ve Dua.....	416
Sonuç	419
Ekler	425
Kaynakça	451
Fotoğraf Albümü	463
Dizin	473

Ön Söz

*İsmi, kudretini Hazret-i Hakk’ın tezkâr
Ederim leyl ü nehâr nâmını her dem tekrâr*

Ahmed Mikdâd Efendi, 1872-1939 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesinden çekildiği; Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni bir anlayışla ortaya çıktığı devrede yaşamıştır. Hâliyle bu çetin zamanlardan payına düşen zorlukları da omuzlamak mecburiyetinde kalmıştır. Sultan II. Abdülhamid devrinde İstanbul’da bir medrese talebesi iken memleketine sürgün edilmesi onun dönemin kargaşasından ilk nasibidir. Daha sonra Balkan Savaşları’ndan itibaren cephe cephe gezmesi, ordu nasıhı olarak hizmet etme gayreti devletin ve milletin dar zamanında hissettiği mesuliyeti gösterir. Cumhuriyet kurulduktan sonra da devrimlerin, inkılapların, değişen ve dönüşen dünya görüşünün tesirlerini bir müderris ve muallim olarak hissetmiştir. Her ne kadar bu yeni anlayışa, devrimlere, inkılaplara rıza göstermek yahut en azından isyan etmemek tarzında hareket etmeyi tercih etse de ilmiye mensubu oluşu ve müderrisliği sebebiyle bu devrede de eski itibarını ve vazifelerini kaybetmek durumunda kalmıştır. Tüm bu hususlar Ahmed Mikdâd Efendi’nin hayat çizgisini gösterdiği için mühimdir; onun

böyle bir araştırmaya mevzu olması ise esasen velut bir müellif ve hemen her mevzuyu nazma dökme gayretindeki bir şair olmasındandır.

Ahmed Mikdâd Efendi, son devrin çokça eserler vermiş bir kalem erbabı olmasına rağmen ismi unutulmuş, birkaç sathî araştırma dışında üzerinde durulmamış şahsiyetlerindedir. Tefsir, kelam, mantık, fıkıh gibi İslâmî ilimlere dair kitapların da yer aldığı eserlerinin sayısı kırka yakındır. Bunlar arasında Arapça ve Farsça manzum eserlerin yer alması onun ilmî ve edebî seviyesini göstermesi zaviyesinden mühimdir. Ahmed Mikdâd Efendi hem aruzla hem de hece ile manzumeler kaleme almış bir şair olarak umumi hatları itibarıyla şiiirlerinde devrinin zorluklarını, tartışmalı meselelerini ele almıştır. Ciddi savaşların verildiği, devletin ve milletin düşman karşısında çok ağır kayıplar verdiği dönemleri gördüğü için bilhassa “harp edebiyatı” sahasında kalem oynatmış ve hatta bir cihat risalesi yazmıştır. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı ve Millî Mücadele onun şiiirlerinde yer bulan, eserlerine yansıyan harplerdir. Bunların yanında onun şiiirlerinde, Müslüman Türk şairleri tarafından daima mevzu edilmesi bir gelenek hâline gelmiş bulunan Allah’ın birliği, peygamber sevgisi gibi konular da mevcuttur. Ele geçen şiiirleri arasında naat ve tevhit türünde şiiirleri vardır.

Şahsiyet olarak esasen oldukça cevval, bilhassa hitabeti ile cemiyet üzerinde ciddi tesir uyandıran, kalemi kuvvetli bir zât olmasına rağmen gençlik yıllarındaki sürgünü neticesinde taşrada ömrünün sonuna kadar matbuattan, neşriyat âleminin uzak durmak mecburiyetinde kalmıştır. Haiz olduğu vasıflara rağmen onun bir köşede, adı ve hatırası unutulmaya yüz tutmuş yerel bir kahraman olarak kalmasını böylece izah edebiliriz.

Vefatından aşağı yukarı seksen yıl sonra yapılan bu çalışma ile Ahmed Mikdâd Efendi’nin hayatını ve eserlerini iki kapak arasında toplamaya çalıştık. Çalışmanın ilk bölümünde Ahmed Mikdâd Efendi’nin terceme-i hâlini evrakların imkân verdiği ölçüde geniş bir surette yazmaya gayret ettik. Bu hayat hikâyesi yazılırken Mikdâd

Efendi’nin eserlerinden, devlet arşivinden, Diyanet İşleri Başkanlığı arşivinden istifade edildi. Ayrıca Mikdâd Efendi’nin torunlarının arşivi ve verdikleri bilgiler de biyografiye genişlik kattı. İkinci bölümde ise, umumi hatları ile, Ahmed Mikdâd Efendi’nin ilmî-edebî şahsiyeti ile şiiirlerinin hususiyetlerini ele almaya çalıştık. Üçüncü ve son bölümde Ahmed Mikdâd Efendi’nin üçü manzum, ikisi mensur ele geçen beş eseri ile muhtelif mecmua ve gazetelerde neşrolunan yahut aile arşivinde kalan şiiir ve yazılarını bir araya getirdik. Çalışmanın sonuna Ahmed Mikdâd Efendi’nin icazetnamesinin aslı ve tercümesi ile hakkındaki mühim evrakın asıllarının ve çeviri yazılarının bulunduğu bir “Ekler” kısmı ve fotoğraf albümü ekledik.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu araştırma arşiv, matbuat ve neşriyat âlemi ile şahıslar üzerinden, bunların kaynaklığında yapıldı. Bu manada çok yönlü bir araştırma olduğu ifade edilebilir. Elbette bu çok yönlülük araştırmayı zenginleştirmiş, hacimlendirmiştir. Çalışmanın hacmini artıran bir husus Mikdâd Efendi’nin biyografisini yazarken temel kaynak olarak kullandığımız Diyanet İşleri Başkanlığı arşivindeki özlük dosyasının umuma açık, rahat erişilebilir bir yerde bulunmayışındır. Ehlinin malûmudur ki ilmî çalışmalarda en küçük teferruat dahi kıymetlidir, görmezden gelinemez; fakat bilgi kıymetlisi kabilinden bile olsa mutlak surette belgesi yahut şahidi istenir. Hâl böyle olunca okuyucunun kurgu bir metinle karşı karşıya olmadığını, her bilginin bir şahide/belgeye istinat ettiğini göstermenin yegâne yolu belgeyi olduğu gibi metne yahut dipnota almaktan geçmektedir. Arşive ulaşması güç olan okuyucunun, belgeleri elinin altında bulması arzusu çalışmanın hacmini artırdı; zaman zaman da nahoş görülebilirse de dipnotların kabarmasına sebep oldu. Bunun bir hassasiyet neticesi olarak zuhur ettiğini ifade etmemiz gerekir.

Şair, müellif Ahmed Mikdâd Efendi hakkında yaptığımız bu araştırma bir yönüyle edebiyat tarihine, bir yönüyle harp edebiyatına, bir yönüyle siyasi tarihe dokunurken mühim ve geniş bir çerçevede de

şehir tarihi sahasına dâhil edilebilecek muhtevaya sahiptir. Divriği'nin bir köyünde doğan, İstanbul medreselerinde tahsil gördükten sonra ömrünün yaklaşık otuz beş yılını Erzincan'da geçiren Mikdâd Efendi'nin hayat hikâyesi itibarıyla bilhassa Erzincan şehri için devrinin önde gelen zevatından addedildiği anlaşılmaktadır. Buna binaen Mikdâd Efendi, mekânları ve şahısları ile Erzincan'ın tarihinde yer etmiş; adı Erzincan ile birlikte anılır olmuş; bu şehre büyük hizmetleri ve emekleri geçmiş bir âlimdir. Onun terceme-i hâli, şehrin ekserisi unutulmuş, yok olup silinmiş birçok mekânına ve şahsiyetine dokunan, bunlar hakkında bilgiler veren, hatıralar nakleden bir metin hükmündedir.

Geniş bir surette ele almaya gayret ettiğimiz bu biyografi, umuyoruz ki edebiyat tarihinde adı anılan, eserleri ile zikredilen bir şahsiyetin yerini sağlamlaştıracaktır. Bu araştırma, Ahmed Mikdâd Efendi isminin bilhassa tarih ve edebiyat sahasında layık olduğu, hak ettiği yerlerde zikredilmesini sağlayabilirse en mühim vazifesini ifa etmiş olacaktır. Gayret bizden tevfiğ Allah'tandır.

Teşekkür

Veri tabanları ve geniş kaynak imkânları ile araştırmacıların işlerini daima kolaylaştıran İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve Milli Kütüphane; aynı şekilde taleplerimize hızlıca cevap veren Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi; şahsî sicil dosyasına ulaşma imkânı sağlayan Diyanet İşleri Başkanlığı; bunların yanında elbette T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri teşekkür etmemiz gereken başlıca kurumlardır.

Diyanet İşleri Başkanlığı Sicil Dairesi personelleri Ahmet Ciba ve Osman Eroğlu Beyefendiler, Ahmed Mikdâd Efendi'nin şahsî sicil dosyasını temin etmemde çok yardımcı oldular. Hacı Hasan İçli Beyefendi, Ahmed Mikdâd Efendi'nin sürgünü ile alakalı daha önce kullandığı ve fakat devlet arşivinde "kullanılamaz durumda" olduğundan dolayı talep edenlere arz edilemeyen evrakı büyük bir alicenaplıkla bizimle paylaştı. Abdullah Acehan Beyefendi, talep ettiğimiz kapsamlı

çalışmasını gönderme lütfunda bulundu. Bu hususta Maruf Çakır Beyefendi çok yardımcı oldu. Arapça metinlerde Ahmed Nüreddin Kattan ve Eyyup Akdağ Beyefendiler'in çok yardımlarını gördüm. Mefail Hızlı Beyefendi, çözemediğim bir husustaki yardım talebimi büyük bir samimiyet ile cevapladı. Yusuf Yıldırım hocam, Farsça metinler hususunda yardımcı oldu. Mikdâd Efendi'nin torunları Dara Tan Beyefendi ve Belir Bulut Hanımefendi verdikleri bilgilerle ve istifademize açtıkları şahsî arşivleri ile çalışmanın zenginleşmesine ciddi katkı sağladılar. Hepsine en derin şükranlarımı arz ederken nihayet tarihimizi, kültürümüzü, şahısları, kurumları, mekânları -bir cümle, bir makale, bir kitap ile olsun- kayıt altına alma gayretinde olan tüm münevverlerimize, kalem erbabına da ayrıca şükranlarımı arz etmeye mecburum. Bu türlü, zaman zaman kolay görülen çalışmaların paha biçilmez kıymetini görebilmek, bu çalışmanın şahsım adına belki de en büyük semeresidir. Yine yüksek lisans ve doktora dönemlerinde kendilerinden ders aldığım tüm hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim. Böyle bir araştırma yapmak hususunda, araştırmanın her aşamasında tavsiyeleri ve yardımları ile bana destek olan Ahmet Karataş hocama en derin teşekkürlerimi arz ederim. Son olarak gösterdikleri fedakârlıkla kendilerini ihmal etmemi hoş görüyle karşılayan eşime ve çocuklarıma teşekkür ederim.

Gençlik döneminden itibaren devletine, milletine hizmet etmek için türlü meşakkatleri göğüsleyen, kalemi ve kelamı ile mücadele eden Erzincan Terzi Baba Kabristanı'nda metfun şair Ahmed Mikdâd Efendi'ye rahmet ve mağfiret niyazıyla son söz onun duasıdır:

*Hamd ü minnetle Hudâ'ya ederim hatm-i kelâm
Eylerim Hazret-i Peygamber'e bin türlü selâm
Bana ihvân-ı kirâmdan okuyan hayr duâ
Görmesin rûz-ı nedâmetde felâketle melâm
İki âlemde de mes'ûd u bekâm et yâ Rab
Seni tevhîd ile takdîs edeni yâ Allâm*

(*Tevhîd-i Kâinât*, s. 78.)

Erhan Salih Fidan
Ekim 2020

Kaynakça

Matbu Kaynaklar

- ACEHAN, Abdullah, *Sürgün Kalemler (1839-2000)*, 2. bs., Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013.
- ACER, Abdurrahman, “Mesnevî-hân Ali Fuâd Efendi’nin Cerîde-i Sûfiyye’deki Makâleleri-İnceleme ve Metin”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- ACLÛNÎ, *Keşfu’l-Hafâ*, Dimaşk: Mektebetü’l-İlmi’l-Hadîs, t.y., I-II.
- AÇIKGENÇ, Alparslan, “Said Nursî”, *DİA*, XXXV, 566-567.
- AHISKALI, Recep, “Ruûs”, *DİA*, XXXV, 272.
- AHMED MİKDAD [Erzincan Müderrislerinden İ’dâdî-i Mülkî ve Rüşdî-i ‘Askerî Mu’allimlerinden Divrikli], *Feryâd-ı Dehşet-engiz der-hakk-ı Trablusgarb*, Dersaadet: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1327.
- AHMED MİKDÂD [Erzincan İ’dâdî-i Mülkî ve Rüşdî-i ‘Askerî Mu’allimlerinden Atabey Nizâmiye Medresesi Müderrisi Divrikli], *Şerefü’l-Mücâhidîn*, Dersaadet: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1331.
- AHMED MİKDÂD [Fî-sebîli’llah Cihâd için İstanbul ve Mevâkî’-i Harbiyeyi Dolaşarak Va’z u Nasihat Eden Erzincan İ’dâdî-i Mülkî ve Rüşdî-i ‘Askerî Mu’allimlerinden Atabey Nizâmiye Medresesi Müderrisi Divrikli], *Tevhîd-i Kâinât*, İstanbul: Matbaa-i Hayriyye, 1331.
- AHMED MİKDAD, “Katarat-ı Hakikat”, *Beyânülhak*, I/6 (27 Teşrievvel 1324): 114-115.

- AHMED MİKDAD, “Lem’a-i Diyânet”, *Beyânülhak*, I/7 (3 Teşrinisânî 1324): 137-138.
- AHMED MİKDAD, “İttihâd-ı İlmiyye-i İslâmiyye”, *Ceride-i Sûfiyye*, I/2 (13 Mart 1325): 3.
- AHMED MİKDAD, “İttihâd-ı İlmiyye-i İslâmiyye: İkinci Nüshadan Ma’bâd”, *Ceride-i Sûfiyye*, I/3 (20 Mart 1325): 3-4.
- AHMED MİKDAD, “Pend-i Müşfik”, *Ceride-i Sûfiyye*, I/4 (27 Mart 1325): 1-2.
- AHMED MİKDAD, “Kudsî Bir ‘Âlem”, *Ceride-i Sûfiyye*, I/5 (3 Nisan 1325): 4.
- AHMED MİKDAD, “Âh Mine’l-Mevt”, *Ceride-i Sûfiyye*, II/24-1, (20 Haziran 1328): 3-4.
- AHMED MİKDAD, “Hayat”, *Ceride-i Sûfiyye*, II/24-4 (2 Ağustos 1328): 3-4.
- AHMED MİKDAD, “Fıtrat”, *Ceride-i Sûfiyye*, II/24-7 (17 Eylül 1328): 7-8.
- AHMED MİKDAD, “Nazar ve Duâ”, *Ceride-i Sûfiyye*, II/ 24-8 (4 Teşrinievvel 1328): 4-5.
- AHMED MİKDAD, “Nevâ-yı Vahdet”, *Ceride-i Sûfiyye*, II/24-9 (19 Teşrinievvel 1328): 5-7.
- AHMED MİKDAD, “Şiirler”, *Ceride-i Sûfiyye*, II/24-18 (28 Şubat 1328): 8.
- AHMED MİKDAD, “Enin”, *Ceride-i Sûfiyye*, II/24-20 (28 Mart 1329): 5.
- AHMED MİKDAD, “Bir Teşekkür”, *Ceride-i Sûfiyye*, 60 (19 Ağustos 1329), 136.
- AHMED MİKDAD, “On Aylık Seyâhat-ı Askeriyyemden Bir Levha Yâhud Macar Kal’asında Bir Gün Müsâferet”, *Ceride-i Sûfiyye*, II/62 (6 Eylül 1329): 157-158.
- AHMED MİKDAD, “Vasf-ı Cenâb-ı Peygamber Sallallahu Teâla Aleyhi ve sellem”, *Ceride-i Sûfiyye*, III/83 (30 Kânûnusânî 1329): 367-368.
- AHMED MİKDAD, “İbretle Nazar”, *Ceride-i Sûfiyye*, I/6-16 (28 Nisan 1328): 1.
- AHMED MİKDAD, “Bedia”, *Ceride-i Sûfiyye*, I/6-18 (2 Haziran 1328): 1.
- AHMED MİKDAD, “Bay Baba Salim’e”, *İkbal/Olcay Gazetesi* (23 Mayıs 1935): 3.
- AHMED MİKDAD EFENDİ [Erzincân Meşâhîr-i ‘Ulemâ-yı Benâmından Atabey Nizâmîye Medresesi Müderrisi ve Rüşdiye-i ‘Askeriye İmlâ Mu’allimi Ahrârdan Faziletli], *Cevâhirü’l-Efkâr Fî-Keşfi’l-Esrâr*, Der-saadet: Mahmûd Bey Matbaası, 1326.

- AKANSEL, İ. Hakkı, *Eski Erzincan’da Tarihi Kışla ve Askeri Yapılar*, Erzincan: Erzincan Valiliği Yay., 1999.
- AKANSEL, İ. Hakkı, *Kaybolan Şehir Eski Erzincan’dan Fotoğraflarla Anılar*, Erzincan: Ermat Ofset, 1999.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Tarih ve Hukûk İstidlâhları Kâmûsu*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2018.
- AKIN, Yunus Nadi(der.), *Geçmişten Cumhuriyete Unutulmayan Erzincanlılar*, Erzincan: Özsoy Matb., 2005.
- AKTEPE, M. Münir, “Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa”, *DİA*, VIII, 214-215.
- AKÜN, Ömer Faruk, “Bursalı Mehmed Tâhir”, *DİA*, VI, 452-461.
- AKYILDIZ, Ali, “Meclis-i Meşveret”, *DİA*, XXIX, 248-249.
- ALİ FUÂD, “Mesleğimiz”, *Ceride-i Sûfiyye*, I (19 Mart 1909), 1.
- ALBAYRAK, Hüseyin, *Dünden Bugüne Trabzon Basını*, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., 2010, I-II.
- ALBAYRAK, Sadık, “İskilipli Mehmed Âtîf Efendi”, *DİA*, XXII, 583-584.
- ALTIKULAÇ, Tayyar, “İbnü’l-Cezerî”, *DİA*, XX, 551-557.
- ALTUNTAŞ, Zeynep, “İlmiye ve Ulemâ Üzerine Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, 10/19-20 (2012), 483-517.
- ALTUNTAŞ, Zeynep, *Sultan Abdülmecid Dönemi Osmanlı Ulemâsı*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- ANAÇ, Despina, *Marko Paşa [Pitsipios] 1824-1888*, İstanbul: Türk Kızılayı, 2019.
- ARPACI, Murat, “Şehrin Çöküşü ve Hafıza Mekânının İnşası: 1939 Erzincan Depremi Üzerine”, *Kebikeç*, 45 (2018): 221-238.
- ASLANOĞLU, İbrahim, *Divriği Şairleri*, İstanbul: Ekin Basımevi, 1961.
- ASLANOĞLU, İbrahim, *Her Yönden Sivas*, 3. bs., Sivas: Kamil Kitabevi, 1979.
- ATABAY, Mithat, “Balkan Muharebeleri Sırasında Mustafa Kemal’in Çanakkale Bölgesindeki Faaliyetleri”, *Çanakkale 1915, Mustafa Kemal Atatürk ve Modern Türkiye, Uluslararası Atatürk’ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı II (8 Ocak 2010)*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yay., 2010, s. 27-47.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, 3. bs., İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003, I-XXX.

- AVNÎ, Meliha-İ. Fahreddin Sertelli, *1939 Anadolu Zelzelesi*, İstanbul: Eminönü Halkevi Neşriyat, 1940.
- AYDIN, İ. Hakkı, “Kenz-i Mahfi”, *DİA*, XXV, 258-259.
- AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı, 2010.
- BABA SALİM, *Divan'ı Baba Salim*, Eskişehir: y.y., 1952.
- BEDİR, Murteza, “Ebû Hafı el-Kebîr”, *DİA*, EK-1, 366-368.
- BEİN, Amit, *Osmanlı Uleması ve Türkiye Cumhuriyeti, Değişimin Fail-leri ve Geleneğin Muhafızları*, çev. Bülent Üçpunar, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Mahmud II”, *DİA*, XXVII, 352-357.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Trablusgarp Savaşı”, *DİA*, EK-2, 613-616.
- BOZKURT, Nebi vd. “Mektep”, XXIX, *DİA*, 5-11.
- BOYACIOĞLU, Ramazan, “Hilafetten Diyanet İşleri Başkanlığına Geçiş”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992, I-III.
- BULUT, Hüseyin, *Milli Mücadelede Erzincan*, Erzincan: Erzincan Bel. Yay., ty.
- BURSALI MEHMED TAHİR, “Fezâ'il-i Cihâd Hakkında Mü'ellesât-ı 'Osmâniyye”, *Sebîlürreşâd*, c. II/IX, nr. 46/228 (15 Safer 1331/24 Ocak 1913): 347-348.
- BURSALI MEHMED TAHİR, “Fezâ'il-i Cihâd Hakkında Mü'ellesât-ı 'Osmâniyye”, *Cerîde-i Süfiyye*, 24/16 (6 Rebi'ülevvel 1331/13 Şubat 1913): 8-9.
- BURSALI MEHMED TÂHİR, *Menâkıb-ı Harb*, Dersaadet: Ahmed İhsân ve Şürekâsı, 1333.
- CİHAN, Ahmet, *Reform Çağında Osmanlı İlmîyye Sınıfı*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004.
- “Cerîde-i Süfiyye'nin Hey'et-i Tahrîriyyesi”, *Cerîde-i Süfiyye*, 6/14 (20 Rebi'ülevvel 1330/9 Mart 1912): 1.
- ÇAKIR, Ömer, “Ana Çizgileriyle Türk Harp Edebiyatında Trablusgarp Savaşı”, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, haz. Mehmet Ersan-Nuri Karakaş, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2013, s. 667-682.

- ÇALIK, Mustafa (haz.), *Bir Asır Sonra Balkan Savaşları (Utaç Verici Bir Hezîmetin Muhasebesi)*, 3. bs., Ankara: Cedit Neşriyat, 2015.
- ÇORUK, Ali Şükrü, *Abdülhamit Döneminde Kitap ve Dergi Sansürü*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2017.
- DEMİREL, Fatmagül, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, İstanbul: Bağlam Yay., 2007.
- DUMAN, Haluk Harun, *Balkanlara Veda*, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yay., 2017.
- DUMAN, M. Zeki, “Hablullah”, *DİA*, XIV, 380.
- EBÛ DÂVUD, Süleymân b. el-Eş'as, *Süneni Ebî Dâvud*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, I-V.
- EBU'L-LEYS SEMERKÂNDÎ, *Tenbihü'l-Gâfilin*, Kahire: Mektebetü'l-İmân, 1415.
- el-ABDU'L-KÂNÎ, Muhammed, *Hamâsetu'l-Zurafâ'min-Eş'aru'l-Muhaddisîn ve'l-Kudemâ'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 2002.
- el-CEVZİYYE, İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1430.
- ELÇİN, Şükrü (haz.), *Aşık Ömer*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987.
- ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul: y.y., 1977, I-V.
- es-SA'ADÎ, İbn Nubatah, *Dîvân*, Tahkik: Abdu'l-emîr Mehdî Habîb el-Tâ'î, Kahire: Dâru'l-Kütüb, ty.
- es-SUYÛTÎ, Abdurrahmân, *el-Câmi'us-Sagîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414, I-IV.
- et-TEBRİZÎ, Yahya b. Ali b. Muhammed el-Şeybânî, *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*, Beyrut: Dâru'l-kalem, 1991, I-II.
- GENCER, Bedri, *Gelenekten Modernliğe Osmanlı*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.
- GENCER, Bedri, *İslamda Modernleşme (1839-1939)*, Ankara: DoğuBatı, 2017.
- GÖKBAYIR, Sema, “Osmanlı Hukuk Sisteminde Fıkın Belirleyiciliği Erzincan Şer'iyye Sicilleri Evlenme Boşanma Kayıtları Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- GÜÇTEKİN, Nuri, “İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri (1873-1922)”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2013.

- GÜL, Abdülkadir-Adem Başıbüyük, *Bir Tarihi Coğrafya İncelemesi [Osmanlı'dan Cumhuriyete Erzincan Kazası]*, Konya: Salkımsöğüt Yayınları, 2011.
- GÜLDÖŞÜREN, Arzu, "II. Mahmud Dönemi Osmanlı Ulemâsı", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- HAÇİN, İlhan, "1939 Erzincan Büyük Depremi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30/88 (2014), s. 37-70.
- HAMAMİZADE İHSAN, *Baba Salim*, İstanbul: y.y., 1930.
- HARMAN, Ömer Faruk, "Müsâ", *DİA*, XXXI, s. 210-213.
- HATİBOĞLU, İbrahim, "Meşâriku'l-envârî'n-nebeviyye", *DİA*, XXIX, s. 361-362.
- HIZLI, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2008): 25-46.
- HIZLI, Mefail, "Osmanlıların Bursa'ya Kazandırdıkları Medreseler", *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, Bursa Araştırmaları Vakfı, 29 (2010): 9-11.
- İŞİK, İhsan, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Ankara: Elvan Yayınları, 2006, I-XI.
- İBN 'ASÂKİR, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1418, I-LXXX.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Süneni İbn Mâce*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, I-II.
- İBN ŞEHRÂŞUB, *Menâkıbu Âli Ebi Tâlib*, Beyrut: y.y., 1405, I-III.
- İÇLİ, Hacı Hasan, "Tanzimat Sonrası Erzincan'da Eğitim", Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013. *İlmiyye Sâlnâmesi*, 1334.
- İMÂM GAZZÂLÎ, *İhyâu 'Ulûmi'd-dîn*, Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1432, I-X.
- İMAMOĞLU, Abdullah Taha, "I. Dünya Savaşına Bibliyografik Bir Katkı: Osmanlı'da Cihad Risaleleri", *Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi, 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası Bildiri Kitabı*, ed. Halil Çetin-Lokman Erdemir, Çanakkale: Çanakkale Valiliği Yayınları, 2015, I, 151-179.
- İMAMOĞLU, Abdullah Taha, "1853-1856 Kırım Savaşına Dair Bir Cihad Risalesi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), s. 39-48.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Dersiâm", *DİA*, IX, 185-186.

- İPŞİRLİ, Mehmet, "İlmiyye", *DİA*, XXII, 141-145.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Medrese"-Osmanlı Dönemi, *DİA*, XXVIII, 327-333.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Şeyhülislam", *DİA*, XXXIX, 91-96.
- İZ, Mahir, *Yılların İzi*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2009.
- KAHRAMAN, Alim, "Tâhirülmevlevî", *DİA*, XXXIX, 407-408.
- KARA, İsmail, *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Bir Mesele Olarak İslam*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2019.
- KARA, İsmail, *İslâmcıların Siyasi Görüşleri 1, Hilafet ve Meşrutîyet*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- KARA, İsmail, *İslâmcıların Siyasi Görüşleri 2, Hürriyet Müsavat Uhuvvet*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2019.
- KARA, Mustafa, "Ceride-i Süfiyye", *DİA*, VII, 510.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutîyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- KARATAŞ, Ahmet, "Harput Ulemâsından Müderris-Müftü Mehmed Kemaleddin Efendi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (Aralık 2015): 29-126.
- KARATAŞ, Ahmet, "Şairini Vazifesinden Edip Sürgüne Gönderen Bir Gazelin Hikâyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 59/2 (2018): 83-111.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz, "Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır?", *Turkish Studies* 3/6 (2008): 465-480.
- KAŞIKÇI, Atilla, "Bütün Yönleriyle Ceride-i Süfiyye İnceleme-Fihrist", Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- KAVAS, Ahmet, "Trablusgarp", *DİA*, XLI, 288-291.
- KAYA, Erol, *Şehre Tanıklık Edenler Erzincan Sözlü Tarih Çalışması*, İstanbul: Erzincan Üniversitesi Yayınları, 2012, I-II.
- KAYA, Erol, *Erzincanlı Son Devir Osmanlı Uleması*, Erzincan: Erzincan Üniversitesi Yayınları, 2017.
- KOÇ, Aylın, "Sinan Paşa", *DİA*, XXXVII, 229-231.
- KOBYA, Elif Şebnem, "Baba Salim Divanı", Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*, haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- KUT, Günay, "Ahmed Paşa", *DİA*, II, 111-112.

- KUTAY, Cemal, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ty.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Abdülhamid II”, *DİA*, I, 216-224.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Balkan Savaşı”, *DİA*, V, 23-25.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Milli Mücadele”, *DİA*, XXX, 76-83.
- LEVEND, Agah Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 2. bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1960.
- MARDİN, Ord. Prof. Dr. Ebul’ulâ, *Huzur Dersleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1966, I-III.
- Maşrık-ı Füyûzât Mektebi Şakirdânına Mahsûs Ta’lîmâtname, İstanbul: y.y., ty.
- MEMİOĞLU, A. Zeki, “İmparatorluktan Cumhuriyete İlk Öğretimimiz”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 23(2003): 241-252.
- MENEKŞE, Ömer, *Kemah Alimleri*, İstanbul: y.y., 1996.
- “Mevâdd-ı Umûmiye/Mâlîye Nezâreti Vezne-i Umûmî Müdiriyetinden (Îlâne-i Harb)” *Takvîm-i Vekâyi*, 5/1368 (2 Rebiülevvel 1331/9 Şubat 1913): 1.
- MİSİROĞLU, Kadir, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler*, İstanbul: Sebül Yayınları, 1969.
- MOLLA CÂMÎ, *Nakdî'n-Nusûs fi-Şerhi Nakşi'l-Fusûs*, Tahran: Vezâret-i Ferheng u Âmûzeş-i Âlî, 1375.
- MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992, I-III.
- NESÂİ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, Sünenü'n-Nesâî, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992, I-VIII.
- OKAY, Orhan, “İstiklal Marşı”, *DİA*, XXIII, 355-356.
- OKUMUŞ, Ejder, “Tanzimat Hareketi'ne Muhalefet”, *Marife*, 3/2 (2003), s. 87-93.
- Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1935.
- ÖZBEK, Nizamettin, *Erzincandan Kemahtan*, 2. baskı, Ankara: Emel Matbaası, 1982.
- ÖZCAN, Ömer, *Risâle-i Nur Hizmetkârları Ağabeyler Anlatıyor 5*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2011.
- ÖZDEMİR, Kamuran, “Cumhuriyet Döneminde Şapka Devrimi ve Tepkiler”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

- ULUCUTSOY, Hasan, “Türk Savaş Edebiyatı ve Propaganda (1828-1912)”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004, I-III.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- POYRAZ, A. Miktat [Sâbık Erzincan Askerî Lise Arabî, Fârisî, Felsefe ve Orta Mektebi Türkçe Muallimi, Trabzon Kız Orta Okul Türkçe Öğretmeni Divrikli], *Ozanlar*, Ankara: İdeal Matbaa, 1935.
- REDHOUSE, James W., *A Turkish And English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011.
- SA'DÎ. *Külliyât-ı Sa'dî*, haz. M. Ali Fûrûgî, Tahran: Müessesesi-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 1369.
- SA'DÎ, Şeyh-i Ecel, *Bûstân*, Tahran: Çâphâne-i Sepehr, 1985.
- SARIKOYUNCU, Ali, *Milli Mücadelede Din Adamları I-II*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.
- SAYDAM, Abdullah, “Emniyet-i Memleket-Hürriyet-i Matbuat İkilemi ve II. Abdülhamid Dönemi Neşriyat Siyaseti”, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, haz. M. Metin Hülagü vd., Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2011, I, 37-67.
- SÜNBLZÂDE VEHBÎ, *Divân-ı Vehbî*, Bulak 1305.
- ŞAHİN, Tahir Erdoğan, *Erzincan Tarihi*, Erzincan: Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 1987, I-II.
- TEFTAZANİ, Sadüddin, *Şerhu'l-'Akâ'idü'n-Neseftiyye*, Kahire: Mektebetü Külliyyâtü'l-Ezheriyye, 1407.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünenü'l-Tirmizî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, I-III.
- TUYGUN, Ünal, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, İstanbul: Kervan Yayınları, 2001.
- Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1935.
- UNAN, Fahri, “Mevleviyet”, *DİA*, XXIX, 467-468.

- UNAN, Fahri, “Sahn-ı Semân”, *DİA*, XXXV, 532-534.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- ÜNVER, İsmail, “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Turkish Studies*, 3/6 (2008): 1-46.
- VAHYÎ, Recep, *Manzûm Türkiye-İtalya Harbi*, İstanbul: y.y., 1328.
- YAĞMURDERELİ, Nesib, *Baba Salim Hayatı ve Şiirleri*, Trabzon: y.y., 1946.
- YA'KÛB, İmîl, *El-Mu'cemü'l-Mufasssal fi-Şevahidi'l-Arabiyye*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996, I-VII.
- YALÇIN, Murat(ed.), *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, I-II.
- YARDIM, Mehmet Nuri, “Türk Edebiyatı Tarihi ve Edebiyatımızın bazı Meseleleri Üzerine Prof. Ömer Faruk Akün'le Mülakat”, *Boğaziçi* 49 (Temmuz-Ağustos 1986), s. 5-6.
- YAVUZ, Y. Şevki, “Akâ'idü'n-Nesefî”, *DİA*, II, 217-219.
- YILDIZ, Alim, *Sivaslı Şairler Antolojisi*, İstanbul: Sivaslılar Eğitim, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 2003.
- YILMAZ, Coşkun (haz.), *II. Abdülhamid ve Dönemi Sempozyum Bildirileri*, İstanbul: Seha Neşriyat, 1992.
- YILMAZ, Hasan Kâmil, “Esad Erbilî”, *DİA*, XI, 348-349.
- YILMAZ, M. Serhat, “Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılabı”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13/1(2005): 223-232.
- YÜCEL, İrfan, “Diyanet İşleri Başkanlığı”, *DİA*, IX, 455-460.
- Arşiv Evrakı**
- Ahmed Mikdâd Efendi Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi Sicil Dosyası/Dosya No: 23-2050
- Ahmed Mikdâd, *Tevhîd-i Kâinât, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı*, İstanbul 1331. (Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi Nüshası [Demirbaş No: 22 Sel 1089] Son sayfada Mikdâd Efendi'nin el yazısıyla notu.)
- BOA, NFS.d.02548
- BOA, Nfs.d.2562
- BOA DH.SAİDd.00115
- BOA MF.MKT 755/46, vr. 1-3.
- BOA, BEO, Dosya nr. 3443, Gömlek nr. 258215.

- BOA İ.TAL., Dosya nr. 486, Gömlek nr. 26, vr. 1-3-4.
- BCA Diyanet İşleri Başk. Fonu Yer nr. 2-13-23, vr. 2.
- Hicrî 1332/m. 1916 tarihli 1 nolu Erzincan Şer'iyye Sicili, vr. 7-8.

Diğer Kaynaklar

- <http://www.divrigidemegi.com/dosya/201312dosya216298181614.pdf> (Kazım Erçoklu, Bütün Veçheleriyle Divriği, 94 s. – Erişim Tarihi; 29/05/2019)
- <http://milliservet.blogspot.com.tr/2010/05/> (Erişim Tarihi: 27/03/2020)

Sözlü Tarih Çalışması

- Belir Bulut (Doğum Tarihi: 1959) Emekli, Ahmed Mikdâd Efendi'nin kızı Halide Suat İliktekin'in torunu (Görüşme Tarihleri: 03/04/2019, 04/04/2019, 08/04/20, 09/04/2019)
- Dara Tan (Doğum Tarihi: 1968) Devlet Sanatçısı, Ahmed Mikdâd Efendi'nin kızı Halide Suat İliktekin'in torunu (Görüşme Tarihi: 30/03/2019, 02/04/2019)

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

Dizin

- A**
- Abdullah Efendi/Ağa 43, 44, 48, 142, 293, 434, 438
- Abdülhâdi Poyraz/Abdülhâdi Bey 135, 136, 137
- II. Abdülhamid 11, 30, 31, 32, 33, 34, 38, 54, 58, 59, 60, 62, 65, 70, 149, 187, 425, 457, 461, 462, 467
- Ahmed Hamdi b. Mustafa el-Çeharşenbevî Efendi (Çarşamba Ahmed Hamdi Ef.) 51
- Ahmed Nûri Efendi 470
- Ahmed Remzi 62
- Ahmed Şâkir el-İslambolî bin Halil el-Zağferânbolî 429
- Ahmet Cemil Efendi (Ordu Kâtibi) 467
- Ali Fuad 62
- Ali Küçükler 137
- Ali Paşa 467
- Anadolu Kavağı 79, 191
- Ankara 20, 23, 30, 35, 40, 42, 48, 58, 59, 72, 80, 84, 89, 90, 91, 92, 94, 101, 102, 105, 107, 108, 110, 116, 118, 135, 136, 143, 150, 175, 185, 220, 225, 312, 325, 412, 423, 453, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462
- Artvin 89, 92, 93, 97, 112, 113, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 134, 143, 217, 422
- Atabey Nizamiye Medresesi 67, 69, 86, 142
- Atatürk 47, 80, 81, 99, 100, 127, 455, 457, 458, 462
- Avni İbrahim (Dr.) 91
- Ayvacık 72, 75, 443
- B**
- Baba Salim 156, 157, 192, 220, 454, 456, 458, 459, 462
- Balkan Harbi 63, 71, 73, 80, 81, 82, 83, 85, 113, 143, 147, 155, 159, 181, 191, 210, 425

Bayburt 86, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 113, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 134, 143, 175, 216, 324, 422
Bayburt Orta Okulu 92, 143
Bayezid Camisi 76
Bediüzzaman Said Nursî 33, 39, 140, 141, 142
Bekârzâde Ömer Efendi (Diyanet İşleri Reisliği Memurin Kalemi Müdürü) 108, 116, 118
Bekir Ağa 56, 129
Bekir Sıdkı Dokgöz 140
Belir Bulut 15, 43, 47, 54, 83, 128, 129, 130, 133, 135, 136, 138, 148, 149, 167, 193, 221, 463, 465
Beyânülhak 19, 155, 187, 387, 390, 453, 454
Beyoğlu 47, 72, 75, 443
Bingazi 73, 232
Boğaziçi 17, 72, 75, 79, 192, 417, 443, 462
Bolayır 72, 75, 443
Bulgar 71, 79, 210

C - Ç
Camii Kebir 98
Cemile Hanım (A. Mikdâd Ef. son eşi) 43, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 143, 167
Cerîde-i Sûfiyye 19, 39, 50, 54, 57, 62, 63, 76, 77, 78, 79, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 163, 165, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 199, 201, 207, 210, 213, 392, 394, 395, 399, 400, 403, 406, 409, 413, 416, 417, 453, 454, 455, 456, 459, 473
Cevat Bey (Emir Sb.) 467
Cezerî 46, 49, 434, 455
Cuma Ovası 72, 75, 443
Çanakkale 72, 73, 75, 76, 80, 81, 168, 184, 443, 455, 458
Çatalca 72, 75, 77, 191, 443
Çermeli Hoca (Mustafa Efendi) 97, 100, 101, 139

D
Dara Tan 15, 84, 136, 193, 219, 463, 471
Derne 73, 74, 232, 236
Divriği/Divrik 14, 20, 21, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 55, 56, 57, 71, 75, 83, 85, 97, 127, 129, 135, 157, 166, 175, 185, 193, 224, 293, 421, 432, 434, 438, 439, 441, 442, 455, 463
Divrikli Hoca 97, 98, 99, 100, 101, 132, 140, 150, 225, 434, 467, 469
Diyanet İşleri Riyaseti/Başkanlığı/Reisliği 6, 13, 14, 19, 20, 21, 35, 37, 38, 40, 54, 68, 83, 88, 89, 90, 93, 94, 96, 97, 99, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 192, 193, 216, 459, 460, 461, 462, 466

E
Ebubekir Sıtkı İliktekin 136, 149, 312, 471

Edirne 14, 23, 71, 72, 79, 210, 444, 462
Edremit 72, 75, 443
Eğin/Kemaliye 43, 45, 46, 47, 48, 142, 434
Ereğli (Karadeniz) 75, 373
Erenköy 72, 75, 443
Erzincan 14, 15, 17, 19, 20, 21, 41, 43, 56, 57, 58, 60, 63, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 79, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 103, 104, 110, 111, 113, 114, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 147, 150, 164, 167, 171, 172, 181, 185, 189, 190, 191, 216, 256, 293, 312, 337, 390, 392, 394, 395, 399, 400, 403, 406, 409, 417, 422, 423, 425, 431, 432, 434, 435, 438, 439, 440, 442, 443, 445, 446, 447, 453, 455, 456, 457, 458, 459, 461, 463, 467, 468, 469, 470, 472, 473
Erzincan Askerî Rüştiyesi 66, 71, 142
Erzincan İdadi Mektebi 68
Erzincan Orta Mektebi 86, 89, 93, 143
Erzurum 82, 99, 100, 101, 139, 141, 432
Esad Erbilî 39, 462
Eyüp Sultan Camii 55, 108
Eyyüb Sultân Câmi 54, 392

F
Fâtih Medreseleri 48, 49
Fırat Nehri 189, 400

G
Gavsıyye Medresesi 50
Gazi Hazretleri/Gazi Paşa/Gazi Hz.. *bk.* Mustafa Kemal
Gelibolu 72, 75, 80, 113, 443, 449
Gereğerek Mahallesi 86, 87, 143
Guillaume Berggren 473
Gürsel İliktekin 136

H
Hacı Bayram Camii 116
Hacı İsmâil Efendi (Sâlihiye Mah. Muhtarı) 133
Hacı Mehmed Sıddık Efendi 139
Hacı Salih Efendi (Nakliye Mülâzımı) 467
Hâfız Mustafa Efendi (İmam) 133
Hâfız Vehbi 87, 88, 91
Halide Suat İliktekin 128, 136, 167, 219, 221, 463
Harput 40, 56, 57, 459
Hasan Dokgöz 140, 141
Hasan Kazım 62
Hatice Hanım (A. Mikdâd Ef. İlk Eşi) 129, 142
Haydar Molla Bey 62
Hisarlı Hacı İbrahim Hakkı Efendi 118
Humus 74, 232, 236
Hüseyin Hüsnü Gürel 100
Hüseyin Vassaf 62

I - İ
Işıkpınar 126

İbrahim Aslanoğlu 20, 41, 135, 174, 192
İbrahim b. Mehmed el-Kemâhî el-Üskübürdî 137
İkbal 157, 192, 220, 454
İskilipli Âtîf Efendi 33
İsmâ'îl Hakkı 63
İstanbul 11, 14, 20, 21, 23, 25, 29, 30, 31, 35, 36, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 66, 67, 71, 72, 75, 77, 81, 82, 84, 85, 88, 89, 97, 102, 108, 123, 124, 127, 128, 129, 131, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 146, 148, 151, 156, 157, 171, 184, 193, 198, 210, 211, 220, 221, 225, 236, 249, 293, 373, 395, 417, 421, 422, 423, 443, 453, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 470, 473
İstiklâl Marşı 158, 176, 324
İttihat ve Terakki 34, 73
İzmir 56, 72, 73, 75, 82, 83, 143, 168, 443

K
Kadri Bey (Albay) 468
Kafkas Cephesi 71, 82, 83, 143, 425
Kastamonu 99, 462
Kazım Karabekir Paşa 83
Kemahlı Tayyar Efendi 467
Kemal Poyraz 20, 41, 42, 45, 46, 47, 55, 56, 71, 82, 83, 97, 126, 129, 134, 135, 136, 147, 293, 469
Kemaleddin Efendi (Elaziz Müftüsü Mehmed Kemaleddin Harputî) 40, 457

Kesme Köyü/Nahiyesi 41, 43, 57, 66, 293
Kilidü'l-bahir 72, 443
Kürt Hacı Murad Camii 86, 143

M

Macar Kal'ası/Kalesi/Tabyası 79, 191, 473
Mahmut Paşa (Erzincan Mutasarıfı) 467
Mamüretü'l-azîz Vilayeti 43, 45
Manisa 75
Maşrık-ı Füyûzât Mektebi 47, 48, 142, 460
Maydos 72, 75, 443
Mehmed Cemâleddîn Efendi (Şeyhülislam) 69
Mehmed Said Paşa (Sadrazam) 80
Mehmet Efendi (Hacı Bayram Camii hatibi) 116, 118, 467
Mehmet Salim Ögütçen (bk. Baba Salim) 192
Menemen 72, 75, 443
Muhammed Fahreddîn Efendi 63
Muhammed Gâlib bin el-Kadî Muhammed Emîn el-İslambolî 429
Mustafa Kemal 80, 81, 83, 99, 110, 112, 113, 449, 455
Mustafa Sabri Efendi 34

N

Naime Hanım (A. Mikdâd Ef. ikinci eşi) 128, 129, 130, 132, 135, 142, 143, 293, 469
Nizamettin Özbek 150

O - Ö

Olca 157, 192, 220, 454
Osman Fevzi Efendi (Erzincan Müftüsü) 139, 141
Ömer Lutfi Efendi (Şer'iyye Kâtibi) 131, 132
Özdemir Cevad 93, 137, 143

P

Poyrazoğlu 47, 438
Poyrazoğulları 43, 47

R

Refik Canay 98
Rıfat Danışman (Trabzon Valisi) 98, 122
Rıza Paşa (Belediye Reisi) 467
Rıza Tevfik 62, 178, 211, 292
Rize 99

S - Ş

Salim Efendi (Tüccar) 116, 118
Sebilürreşâd 77, 211, 456
Seddü'l-bahir 72, 443
Sırma Hanım 42, 44, 48, 49, 142, 176, 177, 293
Sırrı Efendi 63
Sivas 20, 56, 57, 66, 434, 455, 458
Söke 72, 75, 443
Sultan Selim Camisi 75, 76
Süleyman Eğinlioğlu 97
Şeyh Fevzi Efendi 467
Şeyh Hacı Mehmet Efendi 467
Şeyh İbrahim Efendi (Mevlevî Şeyhi) 467

Şeyh Sıtkı Efendi 467

T

Tâhîrülmevlevî 39, 459, 479
Takvîm-i Vekâyi 76
Terzi Baba 15, 87, 98, 128, 135, 139, 141, 293, 469
Tevfik Bey (Diyaret İşleri Reisliği Zât İşleri Müdürü) 108, 116, 118
Topkapı Mezarlığı 44, 142, 157, 193, 221, 293
Trablus 74, 232, 236
Trablusgarp Savaşı 12, 64, 71, 73, 74, 137, 159, 225, 456
Trabzon Kız Ortaokulu 97

U - Ü

Ulaş 56
Urla 72, 75, 443
Üsküdar 47, 72, 75, 443

V

Vahyi Bey 63
Vaskird Köyü 126, 127
Veled Çelebi 62, 178, 294

Y

Yahyâ Kemâl Poyraz. bk. Kemal Poyraz
Yemen 57, 58, 439, 440, 442
Yeni Cami 100

Z

Zeki Paşa (Müşir Mehmed Zeki Paşa / Erzincan 4. Ordu Komutanı) 140, 141

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Âlimin Serencamı:

AHMED MİKDÂD EFENDİ

1872 yılında Divriği'nde dünyaya gelen Ahmed Mikdâd Efendi, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekildiği, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni bir anlayışla ortaya çıktığı devrede yaşamış; bu çetin zamanlardan payına düşen zorlukları da omuzlamak mecburiyetinde kalmış bir ilmiye mensubudur. Sultan II. Abdülhamid devrinde İstanbul'da bir medrese talebesi iken sürgün edildi. Büyük idealler peşinde koşarken Erzincan'da muallim oldu. Balkan Harbi'nden itibaren cephe cephe gezerek ordu nâsıhı olarak vazalarıyla memlekete hizmet etti. Cumhuriyet'in ilanından sonra da devrimlerin, inkılapların, değişen ve dönüşen dünya görüşünün menfi tesirlerini bir müderris ve muallim olarak hissetti. 1939'da Erzincan depremindeki vefatına kadar ulemanın eriyen itibarını, daralan nüfuz sahasını bizzat tecrübe etti. Onun hayatı birçok yönden devrinin manzarasını aksettiren bir tablo hüviyetindedir.

Tüm bunların yanında Ahmed Mikdâd Efendi, birçok eser kaleme almış velut bir müellif; hemen her mevzuyla nazma dökme gayretinde bir şairdir. Mizaç olarak da oldukça cevval, bilhassa hitabeti ile cemiyet üzerinde ciddi tesir uyandıran, kalemi kuvvetli bir zât olmasına rağmen taşrada gözlerden uzakta kaldı. Uzun yıllar Erzincan'da muallim, müderris, vaiz olarak vazife yaptı. "Divrikli Hoca" lakabıyla meşhur oldu. Haiz olduğu bu vasıflar onun bir köşede, adı ve hatırası unutulmaya yüz tutmuş yerel bir kahraman olarak kalmasına mani olamadı.

Vefatından seksen küsur yıl sonra yapılan çalışma ile Ahmed Mikdâd Efendi'nin hayatına dair her türlü belge ve bilgi bu kitapta yer buldu. Hayat hikâyesi ve eserleriyle Ahmed Mikdâd Efendi'nin serencamı bu kitapla gözler önüne seriliyor.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

ISBN 978-625-7471-11-4

9 786257 471114